

Стоянець Н. В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності та євроінтеграції
Сумського національного аграрного університету

Stoianets N. V.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the department of management of foreign economic
activities and European integration
Sumy National Agrarian University

ІНСТИТУЦІЙНІ ПАСТКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ¹

INSTITUTIONAL TRAPS AND THEIR INFLUENCE ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. Досліджено основні положення теорії залежності від попереднього розвитку *path dependence*. Охарактеризовано основні проблеми, що негативно впливають на розвиток державно-приватного партнерства в аграрному секторі України через наявність інституційних пасток. Узагальнено причини гальмування розвитку технопарків та дорадництва в Україні. Обґрунтовано вплив інституційних пасток на подальший розвиток аграрного сектору нашої держави.

Ключові слова: *path dependence*, аграрний сектор, інституційні пастки, кластеризація, технопарки, дорадництво.

Постановка проблеми. Нині аграрний сектор економіки України, переважно в частині його великотоварного виробництва, демонструє досить стабільні показники розвитку. Цей сегмент агропромислового виробництва забезпечує надходження до державного бюджету переважної більшості податкових надходжень у своїй галузі, здійснює експортно-імпортні операції, є провайдером інноваційних технологій та капітальних інвестицій в аграрний сектор. Але слід також зазначити, що великотоварне виробництво, а це здебільшого агрохолдинги, сьогодні також знаходиться під впливом таких негативних факторів, як інституційні пастки. До них ми можемо віднести надмірну концентрацію владних та фінансових ресурсів в одних руках, появу олігархічних кланів, значне переплетіння влади та бізнесу, лобювання інтересів лише незначної кількості зацікавлених осіб, затягування реформ, несприйняття проблем більшості і т. д. На жаль, така ситуація в аграрному секторі економіки ніяк не може сприяти її сталому зростанню, формуванню середнього класу на селі, вирішенню багатьох соціально-економічних та екологічних проблем на сільських територіях.

Тому для влади країни першочерговим є завдання відпрацювання державної аграрної політики, націленої на позбавлення вищезазначених інституційних пасток, та розроблення дієвих механізмів щодо забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних основ формування сталого розвитку аграрного сектора економіки зробили роботи вітчизняних учених: О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, Р.Я. Корінця, М.Ф. Кропивка, Ю.О. Лупенка,

М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.М. Музики, І.В. Прокопи, В.А. Пуліма, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін. Але сьогодні мінімальну увагу наукове середовище приділяє питанням теорії *path dependence*, або теорії залежності від попереднього розвитку, тобто аналізу раніше припущених помилок, які призвели до появи інституційних пасток та мали значний вплив на нинішній стан аграрної економіки, а також їх дослідженню, прогнозуванню та напрацюванню дієвих механізмів для подолання таких наслідків.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану аграрного сектору економіки через призму теорії *path dependence*, виявленні його основних проблем та окресленні основних напрямів їх подолання в рамках даного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нинішньому етапі розвитку агропромислового виробництва потребує впровадження кардинально нових, інноваційних підходів до виробництва. В епоху трансформації національних економік в єдиний глобальний ринковий простір на перше місце висуваються питання ефективності та окупності інвестицій, управління якістю продукції та її конкурентоспроможністю, захисту навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку.

Але забезпечити сталий розвиток – україн важке завдання, особливо якщо в державі не напрацьовані дієві механізми державної політики, у т. ч. в аграрному секторі. Сьогодні багато вітчизняних науковців наголошують на тому, що в нашій державі не створено навіть передумови для інституційного забезпечення сталого розвитку. Тобто за багато років не сформовано механізми взаємодії держави та бізнесу, не працює система сільськогосподарського дорадництва, неефективно або повністю не використовуються інструменти регулювання аграрного ринку, на початковій стадії формування знаходяться прозорі

¹ Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи МОН України «Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи» (№ держреєстрації 0117U004254)

канали руху сільськогосподарської продукції та система аграрної логістики і багато інших чинників, що не сприяють сталому розвитку аграрної економіки.

Зважаючи на достатньо велику кількість таких інституційних проблем, які присутні в аграрному секторі економіки України, слід із пересторогою ставитися до планування подальших етапів розвитку національної аграрної економіки. Так, звертаючи увагу на вже прийняті програми розвитку багатьох областей України на період до 2015 р., які базувалися на розвитку кластерних структур в аграрному секторі, можна з упевненістю зазначити про неможливість їх повного або навіть часткового виконання. До таких програм розвитку слід віднести: Стратегію розвитку Сумської області «Нова Сумщина – 2015» (2010 р.) [1]; Стратегію підвищення економічної конкурентоспроможності Дніпропетровської області: кластери будівництва та сільського господарства (2011 р.) [2]; Регіональну стратегію розвитку Закарпатської області до 2015 р. [3], у якій до формування стратегічних цілей розвитку регіону включено інтеграцію роботи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ділових кіл для створення та функціонування кластерних систем за галузевими та функціональними пріоритетами соціально-економічного розвитку області (в машино- та приладобудуванні, деревообробній промисловості, туристично-рекреаційному та аграрному секторах, паливно-енергетичному комплексі та екопромисловій діяльності).

Але, здійснюючи моніторинг діяльності регіонів України, ми не спостерігаємо задекларованих вище кластерних структур у зазначених регіонах, лише поодинокі спроби їх створення, які здебільшого носять суто декларативний характер. Тобто за період прийняття до виконання таких регіональних програм, а це в середньому п'ять років, практично нічого зроблено не було. І така ситуація спостерігається в багатьох регіонах України.

Слід також зазначити, що сьогодні на рівні Департаменту агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації через Обласну програму розвитку АПК та сільських територій до 2020 р. розроблено та затверджено напрями стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, тобто взятий зовсім інший вектор розвитку: підтримка малого товаровиробника, активізація всебічного зростання та створення сімейних ферм і на їх основі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. У зазначеній програмі розвитку виокремлено напрями підтримки розвитку підприємництва на сільських територіях: забезпечення якісної підготовки аграрного менеджера для сучасного сільськогосподарського підприємства; стимулювання окремих напрямів виробництва сільськогосподарської продукції (ягід та овочевої продукції, м'яса свиней, м'яса вівців, молока); забезпечення виробництва продукції високої якості через її сертифікацію, а також через розвиток мережі селекційних центрів; також передбачене створення об'єктів, націлених на забезпечення зберігання готової продукції [4].

Вищезазначена Програма розвитку, на нашу думку, є більш життєздатною, але знову ж таки виникає питання про необхідність використання основних положень теорії path dependence, або теорії залежності від попереднього розвитку, тобто здійснення аналізу раніше припущених помилок, які мали значний вплив на нинішній стан аграрної економіки в регіоні, а також їх дослідження, прогнозування та напрацювання дієвих механізмів на їх подолання.

Сьогодні для успішного розвитку аграрного сектору передусім необхідно сформувати дієві механізми співпраці держави та бізнесу. Основними формами взаємодії

держави та бізнесу, які тією чи іншою мірою розвинуті в аграрній сфері України, є:

- державно-приватне партнерство;
- співпраця з розвитку аграрних кластерів і технопарків;
- взаємодія державних та місцевих органів влади з громадськими організаціями;
- партнерство на місцевому рівні щодо підтримки ініціатив сільських громад у розбудові соціальної інфраструктури сільських територій [5, с. 4].

Так, механізми державно-приватного партнерства мають на меті узгодження та врахування взаємних інтересів держави та бізнесу під час співробітництва між органами державної та місцевої влади і приватними підприємницькими структурами під час здійснення спільних підприємницьких чи соціально-економічних проектів, цільових галузевих програм тощо. Держава під час такої співпраці активізує та координує процеси інвестиційної діяльності, здійснює ефективне та вигідне управління власним майном, відновлює інфраструктурні об'єкти, стимулює підприємницьку діяльність. Приватний бізнес за такого партнерства отримує доступ до наявних державних ресурсів, використання яких раніше було неможливим, через спрощення дозвільних процедур, отримання пільгових кредитів під гарантії держави та ін.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [6], сферами застосування державно-приватного партнерства, які стосуються аграрного сектору, можуть бути реалізація проектів щодо забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем, а також із будівництва та/або експлуатації морських і річкових портів та їх інфраструктури.

Перспективи реалізації проектів державно-приватного партнерства існують також у сфері будівництва та управління мережами холодильних та складських приміщень для збереження сільськогосподарської продукції; будівництва, обслуговування та управління ринками фруктів, овочів, а також інших «місцевих» видів сільськогосподарської продукції; переробки/рециклінгу сільськогосподарських відходів/біопалива. Їх реалізація сприятиме зменшенню втрат сільгосппродукції під час зберігання, розвитку інфраструктури реалізації продуктів харчування, а також розширенню сфер прикладання підприємницької діяльності в аграрному секторі [6].

Але навіть за достатньо високої зацікавленості приватного бізнесу у підприємницьких проектах через механізми державно-приватного партнерства масової активізації такої співпраці не відбувається через низку причин, які можна виявити через призму теорії path dependence, тобто через виявлення наявних інституційних пасток, які були сформовані в минулому і кардинально впливають на майбутнє (рис. 1).

Однією з перспективних форм взаємодії держави та бізнесу в аграрній сфері є співпраця з розвитку аграрних кластерів, за якої для підприємців на основі спеціалізації та концентрації виробництва, залучення інноваційних розробок науково-дослідних установ, формування замкнених циклів виробництва забезпечується підвищення конкурентоспроможності та прибутковості продукції, а на державному рівні за рахунок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, агропромисловою, житловою та культурними зонами (у вигляді агромістечок) досягається стабільний соціально-економічний розвиток регіону [5].

Але сучасний стан аграрної галузі, який характеризується досить слабкими інтеграційними зв'язками між

виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами, науковими установами як провайдерами інновацій, відчутно уповільнює розвиток аграрних кластерних структур в Україні. Сьогодні є лише одиниці працюючих кластерних структур, які створені та функціонують на особистих началах ініціативних товаровиробників на основі світової практики кластерного розвитку.

Іншим напрямом державно-приватного є створення технопарків як форм розвитку інноваційного бізнесу. Переваги агротехнопарків полягають у тому, що вони дають змогу здійснювати апробацію й адаптацію наукових розробок відповідно до зональних умов та вимог сільськогосподарського виробництва, оскільки до їхньої діяльності можуть бути залучені регіональні науково-дослідні інститути, місцеві агроуніверситети, консультативні, науково-виробничі структури, а також редакції відповідних галузевих журналів, фермерські навчальні пункти тощо [9].

Особливий вплив технопарки мали б на галузь рослинництва. Так, сьогодні для вітчизняних сільськогосподарських виробників є вкрай важливим постійне оновлення сортового складу сільськогосподарських культур, розвиток мережі селекційних центрів, де можна здійснювати апробацію нових видів та сортів для досягнення у власному виробництві стабільно високих врожаїв та мати змогу конкурувати на зовнішніх ринках.

Пріоритетними видами діяльності технопарків можуть бути:

- представництво, апробація та адаптація до вимог замовника систем і технологій захисту, відновлення і підвищення родючості ґрунтів, систем точного землеробства та мінімального обробітку ґрунту, що націлені на збереження навколишнього природного середовища;
- представництво, апробація та адаптація високопродуктивних технологічних комплексів, техніки та обладнання для різних замовників для різних галузей сільського господарства, переробної та харчової промисловості;
- представництво, апробація та адаптація технологій та обладнання для селекційної діяльності в різних галузях агропромислового виробництва;

- представництво, апробація та адаптація технологій переробки та утилізації відходів, альтернативні джерела енергії та енергетична сировина;

- інші високо-технологічні напрями діяльності.

Але, на жаль, технопарки також не набули широкого поширення в аграрній сфері. Переважно це пов'язано з низькою фінансовою спроможністю більшості сільгоспвиробників – потенційних замовників продукції технопарків. Однак якщо говорити про наявні в Україні агрохолдинги, слід зазначити, що вони використовують найсучасніші техніку та обладнання та передові системи технологій і в майбутньому самі можуть бути провайдерами таких інноваційних послуг, які повинні надавати технопарки. Відсутність спеціального закону, який би регламентував здійснення венчурної діяльності в інноваційній сфері, також негативно впливає на розвиток та поширення інноваційної діяльності через технопарки. Так, проект закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» (ресстр. № 1082), поданий на розгляд до Верховної Ради України 19.11.2007, у 2011 р. був знятий із розгляду [10].

Також слід зазначити, що для формування сталого розвитку аграрного сектору не аби який вплив мають його інформаційно-консультаційне забезпечення та дорадництво. Дорадчою діяльністю можуть займатися вищі навчальні аграрні заклади чи науково-дослідні установи або інші юридичні особи, які у своєму складі мають не менше трьох офіційно зареєстрованих дорадників і внесені до Реєстру дорадчих служб України.

М.Ф. Кропивко наголошує на вагомому внеску дорадчих служб у розвиток аграрного сектору та його реформування. Так, дорадчі служби відіграли значну роль у забезпеченні процесів приватизації і роздержавлення землі та майна, становленні фермерства, реформуванні колишніх колгоспів і радгоспів у ринкові організаційні утворення. Проте нині в Україні сільськогосподарське дорадництво як система консультування виробників сільськогосподарської продукції не набуло належного розвитку. Мережа сільськогосподарських дорадчих служб ще тільки формується, нині дорадчими послугами охоплено менше 5% сільгосптоваровиробників.

Рис. 1. Вплив інституційних пасток під час розроблення проектів державно-приватного партнерства та прогнозування їх наслідків

Джерело: дослідження автора

Основні проблеми та причини гальмування розвитку дорадництва в Україні

Проблема	Причина	Характер проблеми
1. Гальмування розвитку інституційної бази дорадництва	Відсутність національного центру сільськогосподарського дорадництва та обласних (регіональних) сільськогосподарських дорадчих служб з їх районними відділами	Невиконання норм чинного законодавства (Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 р.»)
2. Зменшення обсягів фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності з державного бюджету, а також неповне використання державних коштів безпосередньо дорадчими службами	З 2013 р. кошти на державну підтримку сільськогосподарської дорадчої служби не виділялися	Відсутня чітка програма державного фінансування дорадчих служб
3. Складність процедури отримання бюджетних коштів дорадчими службами	Недосконалість фінансового законодавства	Недосконалість фінансового законодавства
4. Низька платоспроможність фермерських господарств, малого підприємництва та сільського населення, що знижує їхню здатність замовляти сільськогосподарські дорадчі та консультативні послуги	Відсутність чіткої програми підтримки розвитку малого підприємництва, у т. ч. фермерських господарств	Відсутність чіткої програми підтримки розвитку малого підприємництва, у т. ч. фермерських господарств
5. Низька вартість соціально спрямованих дорадчих послуг	Застарілі показники вартості соціально спрямованих дорадчих	З 2007 р. вартість послуг не переглядалася

Джерело: узагальнено автором на основі [5]

Основні причини, що стримують розвиток сільськогосподарського дорадництва в Україні, ми узагальнили в табл. 1.

Із проведених досліджень можна констатувати, що на державному рівні значення та вплив дорадництва на сталий розвиток аграрного сектора України недооцінені.

Водночас варто врахувати, що витрачені державою кошти на підтримку дорадницьких служб можуть компенсуватися значним підвищенням ефективності сільського господарства: дослідження засвідчують, що віддача від вкладень у розбудову дорадчих служб найвища порівняно з іншими напрямками державної підтримки сільського господарства і становить 15–40% [11].

Також ми впевнені в тому, що нерозвиненість системи дорадництва значно знижує конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу в сільській місцевості, а також гальмує створення нових підприємницьких структур.

Слід також наголосити на тому, що становлення системи сільськогосподарського дорадництва в Україні є невід'ємним складником євроінтеграційного процесу.

Так, ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачається, що співробітництво між сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій включатиме й забезпечення діяльності системи дорадництва для сільськогосподарських виробників.

Висновки. Отже, використовуючи основні положення теорії path dependence, або залежності від попереднього розвитку, слід наголосити на доцільності її застосування для відпрацювання механізмів становлення та сталого розвитку аграрного сектора національної економіки. Наприклад, у процесі дослідження нами встановлено, що для забезпечення стабільного прибуткового ведення сільського господарства в Україні необхідне ефективне функціонування дорадчих служб, які дадуть змогу сформувати принципово нові виробничі відносини між сільськогосподарськими товаровиробниками, іншими учасниками аграрного ринку та органами державної влади, аграрною освітою і наукою, а також сприятимуть розвитку аграрного підприємництва, зниженню рівня бідності та поліпшенню добробуту селян.

Список використаних джерел:

1. Стратегія економічного і соціального розвитку Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015». URL: http://www.state-gov.sumy.ua/docs/komitet_ekonom_pitan/strateg_ns4932015.html.
2. Стратегія підвищення економічної конкурентоспроможності Дніпропетровської області: кластери строительства и сельского хозяйства. URL: <http://adm.dp.ua/>.
3. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року. URL: <http://zakarpad-rada.gov.ua/rishennya-rady/v-sklykannya/5-sesiya-ii-zasidannya/>.
4. Програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Сумської області на період до 2020 року. URL: http://www.apk.sm.gov.ua/images/docs/programma_apk_2020.pdf.
5. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні / О.В. Собкевич, В.М. Русан та ін. К.: НІСД, 2014. 45 с.
6. Закон України «Про державно-приватне партнерство» // Відомості Верховної Ради України (ВВР) . 2010. № 40. Ст. 524. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
7. Уайт Н. Можливості для ДПП у сільському господарстві в Україні. URL: <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2014/01/1.-Ned-White-Opportunities-for-Agr.-PPPs-in-Ukraine-ukr.pdf>.
8. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком. Економіка АПК. 2008. № 5. С. 57.
9. Інноваційна діяльність: сутність, значення, проблеми розвитку та найважливіші напрямки їх вирішення / В.С. Шебанін, І.І. Червен, О.В. Шебаніна. URL: http://www.mnau.edu.ua/vestnik/visnik_2012-2%2866%29.pdf.
10. Про зняття з розгляду деяких законопроектів та проектів інших актів: Постанова ВРУ від 07.07.2011 № 3607-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/3607-17>.

11. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 04.02.2003 «Про аграрну дорадчу службу». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=14151.

Анотація. Исследованы основные положения теории зависимости от предыдущего развития path dependence. Охарактеризованы основные проблемы, которые отрицательно влияют на развитие государственно-частного партнерства в аграрном секторе Украины через наличие институциональных ловушек. Обобщены причины торможения развития технопарков и консультационных служб в Украине. Обосновано влияние институциональных ловушек на дальнейшее развитие аграрного сектора нашего государства.

Ключевые слова: path dependence, аграрный сектор, институциональные ловушки, кластеризация, технопарки, консультационные службы.

Summary. The main provisions of the theory of dependence on the previous development of "path dependence" were studied. The main problems that negatively affect the development of public-private partnership in the agricultural sector of Ukraine through the presence of institutional traps were characterized. The reasons for the inhibition of the development of technoparks and consulting services in Ukraine were generalized. The influence of institutional traps on the further development of the agricultural sector of our state was substantiated.

Key words: path dependence, agricultural sector, institutional traps, clusterization, technoparks, consulting services.

УДК 338.64

Стройко Т. В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та економіки
Миколаївського національного університету
ім. В.О. Сухомлинського*

Le Van Shon

*студент
Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського*

Stroiko T.

*Doctor of economic sciences, professor, the head of international
economic relations and economy
department of Mykolaiv National University
named after V.O. Suhomlynskiy*

Le Van Shon

*student
of Mykolaiv National University named
after V.O. Suhomlynskiy*

ТУРИСТИЧНИЙ ДОСВІД В'ЄТНАМУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

VIETNAM TOURIST EXPERIENCE: LESSONS FOR UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано темпи розвитку туристичної галузі України та В'єтнаму. Проведено порівняльний аналіз обсягів внутрішніх та іноземних туристів в Україні та В'єтнамі. На основі проведених досліджень щодо розвитку туризму В'єтнаму, зовнішніх та внутрішніх факторів, які стримують розвиток туризму в Україні, сформовано пропозиції щодо виходу галузі з кризового становища та обґрунтування подальших напрямів її розвитку.

Ключові слова: українсько-в'єтнамське економічне співробітництво, туризм, внутрішні туристи, іноземні туристи, туристична інфраструктура.

Постановка проблеми. Сьогодні туризм виступає однією з високодохідних галузей економіки, яка в сучасних умовах глобалізації безперервно та динамічно розвивається, сприяючи вирішенню цілого комплексу соціально-економічних проблем. Розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні соціальних проблем. У бага-

тьох країнах світу саме за рахунок туризму виникають нові робочі місця, підтримується високий рівень життя населення, створюються передумови для поліпшення платіжного балансу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здійснення співробітництва України з АСЕАН роз-